

БРАНИСЛАВ С. ЂУРЂЕВ*
КРИСТИНА Т. КОШИЋ
АЛЕКСАНДРА С. ДРАГИН

ДЕМОГРАФСКИ РАСТ И РАЗВОЈ БАЊСКИХ МЕСТА У СРБИЈИ

Садржај: У раду се анализира раст броја становника и компоненте демографског раста пет најзначајнијих бањских места у Србији: Врњачка Бања, Нишка Бања, Сокобања, Бања Ковиљача и Буковичка бања. Као показатељи демографског развоја анализирани су: природно и механичко кретање становништва, старост и пол, активност и пол, домаћинства и станови у бањским местима.

Констатовано је да је демографски развој бањских места у Србији био политички посредован. Услед сужавања државне територије, сужавао се и избор домаћих туристичких дестинација за становнике Србије. Тиме су бање постале све важнија туристичка дестинација, што је подстицајно деловало на демографски раст бањских места. Анализа раста броја становника показала је да се у последњих шест деценија популација у свим бањским местима повећавала знатно већим интензитетом у односу на Србију. Томе је у великој мери допринела миграција, посебно у претходној деценији, која је на нивоу посматраних бања (укупно) учествовала са преко 90%.

Темпо старења популације у бањским местима није пратио темпо старења укупног становништва Србије. Просечна старост у Србије се у периоду 1961-2002. година повећала за 31,8%, док је у бањама старење популације интензивније и за исти период износи 36,4%.

Апсолутни број домаћинстава константно се повећавао од пописа до пописа, како у Србији, тако и у сваком од наведених бањских места, без изузетака. Просечан број чланова у једном домаћинству био је 1948. у бањама скоро за једног члана мањи од републичког просека, да би се 2002. године просечне величине домаћинстава у бањама и у Србији скоро изједначиле.

Бањска места еволуирала су од мањка станова по домаћинству у 1948. до осетног вишка у 2002. који је највећи у Врњачкој Бањи. Петнаестак посто просечно евидентираног вишка стамбеног простора више је, наравно, од републичког просека јер служи за издавање и смештај посетилаца бања.

Резултати истраживања указују да упркос депопулацији у Србији, бањска места имају све више сталних становника. Један од разлог је привредна стабилност бањских места (у секторима услуга и здравства), што за последицу има повећану имиграцију, смањену емиграцију, а самим тим (упркос ниској стопи природног прираштаја) и мању стопу старења становништва од републичког нивоа.

Кључне речи: Србија, бање, демографске транзиције

Abstract: The paper deals with analysis of population growth and components of demographic growth in five most important spa settlements in Serbia: Vrnjacka banja, Niska banj, Banja Koviljaca. As indices of demographic development, we have analysed: natural and mechanical movement of population, age and sex, activity and sex, households and apartments in spa places.

The finding is that demographic development of spa places in Serbia has been politically influenced. Due to dismantling state territory of former Yugoslavia, the choice of domestic tourist destination for Serbian population became smaller. Because of that, spas became more important tourist destination which fostered demographic growth of those places.

* Др Бранислав Ђурђевић, редовни професор, ПМФ Департман за географију, Нови Сад

Мр Кристина Т. Кошић, асистент, ПМФ Департман за географију, Нови Сад

Мр Александра С. Драгин, асистент, ПМФ Департман за географију, Нови Сад

Рад представља резултате истраживање пројекта 146017 које финансира Министарство науке Републике Србије.

The data analysis demonstrated that during the last six decades, population in all spa places increased with higher intensive compare with the rest of Serbia. This is the result of high immigration, particularly in the last decade, when the share of this movement was over 90%.

The pacing of population ageing in spa places, did not follow ageing of total population in Serbia. Average age in Serbia between 1961-2002. increased for 31.8%, while in spas population ageing was more intensify with 36.4% increase.

The number of household showed constant increase from census to census, as well as in Serbia as in each of spa plasec with no exception. Average size of household in spas in 1948. was smaller than the average in Serbia for almost one member. By the year 2002. the average sizes of households in spas and in Serbia was almost equalized.

Spa places suffered sortage of apartments in 1948. By the year 2002. the evidence showed considerable surplus which as the biggest in Vrnjacka Banja spa. The amount of surplus was 15%, which is higher than the average in Serbia. The purpose of this surplus is rent and accomodation of spa visitors.

Overall results point out that despite of population decrease of Serbia, spa places enjoy more and more permanent residents. Among the reasons economic stability of spa places (in the areas of services and medical care) should be emphasized, which triggered immigration increase, outmigration decrease, and slawer rate of ageing (despite of small rate of natural increase).

Keywords: Serbia, spas, demographic transitions.

Историјски развој бањских места у Србији

Коришћење терапијског дејства термоминералних извора Србије датира још из времена владавине Римљана. У српској средњовековној држави остаци ранијих бањских објеката или неуређена лечилишта су третирана као “света места”. Током владавине Турака на нашим просторима су у непосредној близини већих насеља одржавани бањски локалитети. По својој функцији су били третирани као “излетишта и места за уживање” (нпр. Врњачка Бања, Нишка Бања) или искључиво као лечилишта (Сокобања, Куршумлијска Бања, Јошаничка Бања итд.).

Након ослобођења од турске власти, бање се активирају - обнављају, реконструишу и дограђују. За сезону лечења у бањама, која је трајала 2-3 месеца, држава је одређивала лекаре. Бања Ковиљача, Буковичка бања, Врњачка Бања, Рибарска Бања и Врањска Бања су парирале средње уређеним бањама у Европи. Временом су поред основне вредности (употребе термоминералних вредности извора) добиле у то време актуелну орјентацију, односно назив “климатска места” или “ваздушне бање” – Сокобања, Бања Ковиљача и Ломнички Кисељак.

У периоду између два светска рата на основу улагања приватног капитала, до тада неадекватно уређене Матарушка Бања, Куршумлијска Бања и Нишка Бања доживљавају развој. По афирмацији су се истицала Бања Ковиљача, Врњачка Бања и Буковичка бања. Боравак у овим местима је попримио нови карактер. Тадашње грађанство је почело боравити у бањама и ради престижа, па је посећеност била изражена током читаве година, са максимумом у летњим месецима.

У периоду 1948-1960. године бање, као установе, су третиране искључиво за медицинске потребе, што се негативно одражавало на рецептивну основу подређену туристичким потребама. Држава је финансирала лечење различитих категорија болесника (нпр. војних инвалида) па је посећеност расла. Ипак, почетком седамдесетих година 20. века, боравак у бањама почиње да се третира и као одређени вид туризма, подижу се хотели, ресторани и нови рехабилитациони центри. Комерцијализовањем својих позиција са примарном лечилишном, рехабилитационом, па и рекреативном улогом, бањска места се демографски и привредно развијају, са функционалном усмереношћу здравствено-лечилишног, односно бањског туризму. Бањска насеља доживљавају интензивну урбанизацију. У непосредној околини се граде приватне зграде и викендице. Већи број бања израста у самостална насеља, са сопственом територијом, односно атаром (Ромелић, Ћурчић, 2001).

Познато је да је сектор услуга привредна грана која се у свету најбрже развија. Може се претпоставити да достигнути степен и интензитет развоја овог сектора утиче и на специфичан демографски раст и развој насеља у којима је овај сектор мање или више заступљен.

Ова претпоставка може се доказати и на примеру бањских места у Србији. Наравно, нужно је да је у тим местима бањски туризам преовлађујућа привредна грана, па ће анализа бити усредсређена само на она места која су у време око последњег пописа становништва 2002. имала преко стотину хиљада ноћења. Да би се избегле флукуације које могу бити и случајне посматране су и 2001. и 2003. година, па су тако из анализе искључене Пролом бања која је 2002. имала 100.522 ноћења и Куршумлијска Бања у којој је 2003. забележено 101.000 ноћења. У анализу је после ових рафинација узето следећих пет бања: Бања Ковиљача, Буковичка бања, Врњачка Бања, Нишка Бања и Сокобања (табела 1).

Табела 1. Бање са преко сто хиљада ноћења у периоду 2001-2003.

Име бање	Број ноћења		
	2001.	2002.	2003.
Бања Ковиљача	158.374	143.496	133.000
Буковичка бања	120.852	116.918	107.000
Врњачка Бања	421.101	445.548	424.000
Нишка Бања	301.161	169.721	152.000
Сокобања	390.351	363.854	366.000

Извор: Статистички годишњаци 2001, 2002. и 2003.

О важности делатности бањског туризма говори и чињеница да су се око ових бања развила насеља која су сва добила име по бањи, осим у случају Буковичке бање која је лоцирана у Аранђеловцу. Такође, доминација услужних делатности условила је да свако од ових насеља има статус града. Приметно је да бројношћу и стабилношћу клијентеле одскачу Врњачка Бања и Сокобања.

Раст броја становника

Посматрајући промене броја становника у групи најзначајнијих бањских места Србије приметан је непрестан пораст броја становника у сваком од шест послератних међупописних периода (једино су Бања Ковиљача и Врњачка Бања у међупописном периоду 1981-1991. бележиле благи пад броја становника). У целој Србији опадање броја становника бележи се у два последња међупописна периода.

Док се становништво Србије за протекле 54 године повећало само за 29%, становништво бања више се него учетворостручило, а становништво Аранђеловца повећало се 5,7 пута, јер се дуплирало у просеку сваких двадесетак година. Најбржи раст забележен је у првом међупописном периоду када је бањским местима требало у просеку само 11,9 година да би удвостручила своје становништво, а Аранђеловцу само 8,7 (табела 2). Просечна величина ових бања повећана је са 2.635 на 10.674 становника, али је једино Аранђеловац близу републичког просека за величину градских насеља, а који је 2002. износио 25.005 становника.

Док се становништво Србије за протекле 54 године повећало само за 29%, становништво бања више се него учетворостручило, а становништво Аранђеловца повећало се 5,7 пута, јер се дуплирало у просеку сваких двадесетак година. Најбржи раст забележен је у првом међупописном периоду када је бањским местима требало у просеку само 11,9 година да би удвостручила своје становништво, а Аранђеловцу само 8,7 (табела 2). Просечна величина ових бања повећана је са 2.635 на 10.674 становника, али је једино Аранђеловац близу републичког просека за величину градских насеља, а који је 2002. износио 25.005 становника.

Табела 2. Промене броја становника у бањским местима

Време	Бања Ковиљача	Буковичка бања	Врњачка Бања	Нишка Бања	Сокобања	Укупно	Србија
Апсолутни бројеви							
1948.	2.260	4.278	2.355	910	3.370	13.173	5.794.837
1953.	2.960	6.368	3.158	1.168	3.984	17.638	6.162.321
1961.	4.023	9.837	4.971	1.991	4.227	25.049	6.678.247
1971.	5.199	15.545	6.520	3.131	5.554	35.949	7.209.915
1981.	5.478	21.379	9.699	3.854	7.204	47.614	7.729.246
1991.	5.311	23.153	9.568	4.081	8.283	50.396	7.576.837
2002.	6.340	24.309	9.877	4.437	8.407	53.370	7.498.001
Ланчани индекси међупописног пораста							
1953/48.	131,0	148,9	134,1	128,4	118,2	133,9	106,3
1961/53.	135,9	154,5	157,4	170,5	106,1	142,0	108,4
1971/61.	129,2	158,0	131,2	157,3	131,4	143,5	108,0
1981/71.	105,4	137,5	148,8	123,1	129,7	132,4	107,2
1991/81.	97,0	108,3	98,6	105,9	115,0	105,8	98,0
2002/91.	119,4	105,0	103,2	108,7	101,5	105,9	99,0
2002/48.	280,5	568,2	419,4	487,6	249,5	405,1	129,4
Време дуплирања броја становника у годинама ¹							
1953/48.	12,8	8,7	11,8	13,9	20,7	11,9	56,7
1961/53.	18,1	12,7	12,2	10,4	93,6	15,8	69,3
1971/61.	27,1	15,2	25,5	15,3	25,4	19,2	90,0
1981/71.	131,8	21,7	17,4	33,3	26,7	24,8	99,7
1991/81.	227,5 ²	87,0	491,8	120,9	49,6	122,9	343,0 ²
2002/91.	43,0	156,3	242,3	91,4	512,0	133,0	758,5 ²
2002/48.	36,3	21,5	26,1	23,6	40,9	26,8	145,3

¹Време дуплирања броја становника у годинама (v) рачунато је према формули: $v = \ln 2 / r$, а $r = 1/t(\ln(Pt/Po))$, где су: r – стопа раста, t – број година између пописа, Pt – број становника у последњем попису, Po – број становника у претпоследњем попису

²Време преполовења броја становника у годинама

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинства и станова у 2002. 2004. Књига 9

Компоненте раста

Не располажемо подацима о компонентама раста за цео послератни период, а судећи по два последња међупописна периода десио се прекрет. Док је раније високи природни прираштај био фактор који је диктирао и брзи популациони раст бањских места, у последњој декади порасли су вишкови досељеника над одсељеницима и тако је допринос миграција постао знатно важнији фактор раста у односу на смањени, а у Нишкој бањи и негативни, природни прираштај (табела 3).

Табела 3. Допринос природног прираштаја и миграција демографском расту бања

Име бање	Међупописни пораст/пад	Апсолутни допринос		Релативни допринос	
		Природни прираштај	Миграције	Природни прираштај	Миграције
Период 1981-1990.					
Бања Ковиљача	-167	395	-562
Буковичка бања	1.774	1.574	200	88,7%	11,3%
Врњачка Бања	-131	582	-713
Нишка Бања	227	201	26	88,5%	11,5%
Сокобања	1.079	273	806	25,3%	74,7%
Укупно	2.782	3.025	-243	Сав	...
Србија	-152.399	171.428	-323.827
Период 1991-2001.					
Бања Ковиљача	1.029	44	985	4,3%	95,7%
Буковичка бања	1.156	412	744	35,6%	64,4%
Врњачка Бања	309	76	233	24,6%	75,4%
Нишка Бања	356	-21	377	...	Сав
Сокобања	124	-222	346	...	Сав
Укупно	2.974	289	2.685	9,7%	90,3%
Србија	-78.836	-171.672	92.836

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинства и станова у 2002. 2004. Књига 9; Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2

Последњи попис показује да у бањама, за разлику од Србије у целини, преовлађује досељено становништво. То су, махом, досељеници из осталих крајева Србије, од којих се три четвртине доселило пре последње декаде двадесетог века. То значи да, осим Бање Ковиљаче, бањска места нису била значајније одредиште избеглица, које су у већини Србије знатно утицали на њен раст (табела 4).

Табела 4. Миграциона обележја бањских места према попису 2002.

Име бање	Број становника	Од рођења живе у месту		Укупно досељени		Досељени из иностранства		Досељени 1991-2002.	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Бања Ковиљача	6.340	2.535	40,0	3.805	60,0	1.722	45,3	1.515	39,8
Буковичка бања	24.309	10.706	44,0	13.603	56,0	2.128	15,6	2.713	19,9
Врњачка Бања	9.877	4.387	44,4	5.490	55,6	684	12,5	1.315	24,0
Нишка Бања	4.437	1.817	41,0	2.620	59,0	181	6,9	657	25,1
Сокобања	8.407	3.619	43,0	4.788	57,0	286	6,0	1.039	21,7
Укупно	53.370	23.064	43,2	30.306	56,8	5.001	16,5	7.239	23,9
Србија	7.498.001	4.065.776	54,2	3.432.225	45,8	793.274	23,1	866.690	25,3

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинства и станова у 2002. 2004. Књига 8

Старост и пол

Међу факторима који утичу на популациони раст бањских места незаобилазан је политички фактор. Повремене дуже или краће санкције и осамостаљење бивших република отежали су приступ традиционалним дестинацијама Срба, пре свега хрватском приморју. Чињеница да после осамостаљивања Црне Горе Србија више нема море у истој држави, повећала је атрактивност унутрашњих туристичких дестинација, бања пре свих.

Треба поменути и један демографски фактор чији значај расте, а то је старење становништва. Према достигнутом нивоу старости становништво Србије спада у групу најстаријих популација Европе. Наиме, демографско старење је опште обележје промене старосног састава како становништва Европе као целине, тако и свих њених држава. Мање разлике последица су неједнаког нивоа фертилитета и различитог интензитета одвијања процеса старења. У свим европским земљама просечна старост је већа од 30 година, с тим што убедљиво најмлађе становништво живи у Албанији, а четрдесет и више година година старе су популације Швајцарске, Аустрије, Белгије, Шпаније, Грчке, Шведске, Бугарске, Немачке и Италије. Дакле, Република Србија је са просечних 40,2 године у групи шест најстаријих популација у Европи. Такође, више старих (65 и више година) живи у 6 европских држава: Италији, Бугарској, Шпанији, Немачкој, Грчкој и у Португалу. Република Србија би и по овом критеријуму спадала у најстарије популације у Европи (Ђурђевић, 2006; Council of Europe, 2004).

Табела 5. Просечна старост становништва¹ у периоду 1961-2002.

Година	Бања Ковиљача	Буковичка бања	Врњачка Бања	Нишка Бања	Сокобања	Укупно	Србија
1961.	26,7	24,9	33,4	29,5	35,9	29,1	30,5
1971.	29,2	31,1	34,9	30,7	36,4	32,2	32,4
1981.	33,1	32,8	37,1	31,4	37,1	34,2	33,7
1991.	35,5	36,2	38,2	37,1	37,3	36,8	35,1
2002.	39,2	38,7	41,2	41,4	40,1	39,7	40,2

Обрада података према извору: Становништво - попис становништва у 1961. 1965. Књига 11; Становништво - попис становништва и станова 1971. 1973. Књига 8; Становништво-попис становништва, домаћинства и станова у 2002. 2004. Књига 9. Просечна старост становништва у периоду 1961-2002. рачунато је према формули: $a = \frac{\sum((x+n/2)^n p_x)}{\sum p_x}$, где су: а-просечна старост, х-почетак интервала, n-дужина интервала, p_x -број становника одређене старосне групе, Σp_x -укупно становништво познате старости.

Просечна старост у Србије се у периоду 1961-2002. година повећала за 31.8%, док је у бањама старење популације интензивније и за исти период износи 36.4%. Темпо старења популације у бањским местима није пратио темпо старења укупног становништва Србије. Просечна старост становника посматраних бања у односу на Србију 1961. и 1971. бележи мање вредности, 1981. и 1991. веће, да би у 2002. години у бањама живело млађе становништво у односу на републички просек (табела 5). Разлог подмлађивања становништва бањских насеља у последњој деценији је привредна стабилност ових насеља, преваходно у секторима услуга и здравства, што је проузроковало имиграцију радно способног становништва. Ово може и да се поткрепи чињеницом да на демографски раст бања за исти период већи удео имају миграције у односу на природни прираштај (табела 3).

Табела 6. Показатељи демографске старости бања по попису 2002.

Име бање	Просечна старост (у годинама)	Удео (у %)			Индекс старења 65+/0-14
		0-14	15-64	65+	
Бања Ковиљача	39,2	16,8	67,5	15,7	0,94
Буковичка бања	38,7	15,5	71,3	13,2	0,85
Врњачка Бања	41,2	15,6	66,0	18,4	1,18
Нишка Бања	41,4	15,9	68,0	16,1	1,01
Сокобања	40,1	15,8	68,8	15,4	0,97
Укупно	39,7	15,8	69,2	15,0	0,95
Србија	40,2	15,8	67,6	16,6	1,05

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. 2003. Књига 2

Према попису из 2002. године, просечна старост у бањским насељима је за 0,5 година мања од просека за Србију, с тим што су Врњачка и Нишка Бања старије од овог просека (табела 6). С обзиром да су сва бањска места, поменуто је већ, градска насеља, треба приметити да је у бањама старост за 0,6 година већа од просека за градска насеља Србије. Све у свему, процес старења погодује бањама јер повећава број корисника услуга, а тиме и број оних који настоје да се трајно настане у близини ових лечилишта. Посета бањама је за један део корисника само транзициона етапа ка сталном настањивању у некој од бања.

Табела 7. Полна структура бањских места по попису 2002.

Име бање	Укупно	Женско	Стопа феминитета
Бања Ковиљача	6340	3324	1102,1
Буковичка бања	24309	12748	1102,7
Врњачка Бања	9877	5240	1130,0
Нишка Бања	4437	2249	1027,9
Сокобања	8407	4370	1082,5
Укупно	53370	27931	1098,0
Србија	7498001	3852071	1056,5

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. 2003. Књига 2

Услед дужег животног века жена старење доводи до феминизације крајева који су захваћени овим процесом. У бањама Србије на сваких хиљаду мушких јавља се вишак од 98 женских, а тај вишак је скоро дупло већи од просека за Србију (табела 7).

Активност и пол

Активност бањског становништва не разликује се много од републичког просека. Посматрајући појединачне бање види се да је најповољнија ситуација у Аранђеловцу, где је највише активних, а најнеповољнија у Бањи Ковиљачи, где је, у односу на остале бање, највећи удео издржаваног становништва (табела 8).

Табела 8. Активност према полу бањског становништва по попису 2002.

Активност	Бања Ковиљача	Буковичка бања	Врњачка Бања	Нишка Бања	Сокобања	Укупно	Србија
АКТИВНО ¹	2.551 40,4%	11.622 47,9%	4.202 42,6%	1.994 45,0%	3.785 45,2%	24.154 45,4%	3.398.227 45,4%
Женско	1.130	5.549	2.030	932	1.739	11.380	1.474.242
Феминитет	795,2	913,7	934,6	877,6	850,0	890,9	766,2
ЛИЧНИ ПРИХОДИ ²	1.244 19,7	4.816 19,8%	2.440 24,8%	916 20,7%	1.836 21,9%	11.252 21,1%	1.511.816 20,2%
Женско	640	1597	1289	392	1002	5920	781531
Феминитет	1.059,6	1.170,3	1.119,9	748,1	1.201,4	1.110,3	1.070,2
ИЗДРЖАВАНО ³	2.523 39,9%	7.832 32,3%	3.218 32,6%	1.523 34,3%	2.756 32,9%	17.852 33,5%	2.570.639 34,4%
Женско	1.544	4.586	1.913	924	1.617	10.584	1.588.800
Феминитет	1.577,1	1.412,8	1.665,9	1.542,6	1.419,7	1.456,2	1.618,2

¹ Активно становништво чине лица стара 15 и више година која обављају занимање, као и незапослена лица која траже посао и лица која су привремено прекинула обављање занимање.

² Лица са личним приходом су лица која имају средства за живот од пензија, прихода од имовине или других личних прихода.

³ Издржавано становништво не стиче сопствена средства за живот, па га издржавају родитељи, рођаци или друга лица, укључујући и правна лица.

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. 2003. Књига 6

Међу активним становништвом жене су у мањини, мада су у бањама оне, ипак, заступљеније него у Републици. Њихови вишкови у односу на мушкарце јављају се међу лицима са личним приходима (осим у Нишкој Бањи) и, нарочито, међу категоријом издржаваног становништва.

Домаћинства

Апсолутни број домаћинстава константно се повећавао од пописа до пописа, како у Србији, тако и у сваком од наведених бањских места, без изузетака. Најбржи пораст забележен је у Нишкој Бањи, а најспорији у Сокобањи, где је у периоду 1991-2002. повећање броја домаћинстава било спорије и од републичког просека (табела 9).

Табела 9. Промене у бањским домаћинствима у периоду 1948-2002. година

Име бање	Година пописа							Индекси	
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2002/48	2002/91
Промене броја домаћинстава									
Бања Ковиљача	600	824	1.090	1.594	1.700	1.816	1.972	328,7	108,6
Буковичка бања	1.486	2.172	3.193	5.122	7.002	7.732	8.339	561,2	107,9
Врњачка Бања	803	1.017	1.677	2.302	3.412	3.436	3.703	461,1	107,8
Нишка Бања	248	325	594	912	1225	1337	1494	602,4	117,7
Сокобања	1003	1147	1322	1809	2451	2844	2914	290,5	102,5
Укупно	4140	5485	7876	11739	15790	17165	18422	445,0	107,3
Србија	1370350	1489393	1776616	2060003	2339891	2418156	2521190	184,0	104,3
Промене просечне величине домаћинства									
Бања Ковиљача	3,8	3,6	3,7	3,3	3,2	2,9	3,2	85,4	109,9
Буковичка бања	2,9	2,9	3,1	3,0	3,1	3,0	2,9	101,3	97,4
Врњачка Бања	2,9	3,1	3,0	2,8	2,8	2,8	2,7	90,9	95,8
Нишка Бања	3,7	3,6	3,4	3,4	3,1	3,1	3,0	80,9	97,3
Сокобања	3,4	3,5	3,2	3,1	2,9	2,9	2,9	85,9	99,1
Укупно	3,3	3,3	3,2	3,1	3,0	2,9	2,9	88,5	98,6
Србија	4,2	4,1	3,8	3,5	3,3	3,1	3,0	70,3	94,9

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. 2004. Књига 10

Просечан број чланова у једном домаћинству био је 1948. у бањама скоро за једног члана мањи од републичког просека. Док је процес деобе домаћинстава у

Републици текао незауостављиво, у бањама је он флукутирао, тако да су се на крају просечне величине у бањама и у Републици скоро изједначиле.

Станови

Као показатељ процеса модернизације, број станова непрекидно је растао у свим бањским местима, а такође и у републици. У односу на 1971. најбржи пораст је забележен у Врњачкој бањи, а у последњем међупописном периоду у Бањи Ковиљачи, у којој је надокнађивано најспорије повећавање броја станова у целом периоду 1971-2002 (табела 10). Тиме је Бања Ковиљача достигла најбрже повећавање броја станова на једно домаћинство у последњој деценији.

Табела 10. Промене у бањским становима¹

Име бање	Година пописа				Индекси	
	1971.	1981.	1991.	2002.	2002/1971.	2002/1991.
Промене броја станова						
Бања Ковиљача	1384	1645	1872	2390	172,7	127,7
Буковичка бања	4566	6800	8246	9204	202,0	111,6
Врњачка Бања	2158	3231	3877	4551	210,9	117,4
Нишка Бања	859	1301	1600	1698	197,7	106,1
Сокобања	1705	2389	3150	3406	199,8	108,1
Укупно	10662	15366	18745	21249	199,3	113,4
Србија	1915058	2352227	2556092	2743996	143,3	107,4
Промене броја станова на једно домаћинство						
Бања Ковиљача	0,87	0,97	1,03	1,21	139,6	117,6
Буковичка бања	0,89	0,97	1,07	1,10	124,1	103,5
Врњачка Бања	0,94	0,95	1,13	1,23	131,1	108,9
Нишка Бања	0,94	1,06	1,20	1,14	120,7	95,0
Сокобања	0,94	0,97	1,11	1,17	124,0	105,5
Укупно	0,91	0,97	1,09	1,15	127,0	105,6
Србија	0,93	1,01	1,06	1,09	117,1	103,0

¹Стан је грађевински повезана целина намењена за становање, без обзира на то да ли се у моменту пописа користи само за становање, за становање и обављање делатности, само за обављање делатности, за одмор и рекреацију или је реч о ненастањеном а грађевински исправном стану.

Извор: Становништво: попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. 2004. Књига 10

Иначе, бањска места еволуирала су од мањка станова по домаћинству у 1948. до осетног вишка у 2002. који је највећи у Врњачкој Бањи. Петнаестак посто просечно евидентираног вишка стамбеног простора више је, наравно, од републичког просека јер служи за издавање и смештај посетилаца бања.

Закључак

У претходној анализи ишли смо од последица ка узроцима: од брзог популационог раста бањских места ка помињању политичких и детаљнијој анализи демографских фактора. Сада можемо да обрнемо.

Процес старења, као негативан фактор демографских транзиција, интензивно је захватио Србију и то је условило да све већи број људи тежи да буде привремено (као гости) или стално (као житељи) присутан у бањским местима. Све то утиче на повећање броја гостију и, нарочито, становника у бањским местима, односно изазива позитиван фактор демографских транзиција у бањама (популациони и привредни раст и развој).

Тако, упркос евидентном процесу депопулације Србије, бањска места не само да привлаче све већи број гостију, већ имају и све више сталних становника.

Повећање резидената, нарочито средње старости (радно способно становништво) је узрок мање стопе старења популације бања од републичког просека.

Још један од показатеља демографског раста и развоја бањских места је већа стопа раста укупног броја станова и броја станова на једно домаћинство од републичког нивоа у последње три деценије.

Бањски туризам представља значајну категорију у туризму Србије, највише услед квалитета и великог броја извора лековитих вода, различитих терапеутских својстава. Овај облик туризма је у Стратегији развоја туризма Србије, која је израђена 2005. године, сврстан у приоритете развоја туризма наше земље. Број бања и квалитет вода на којима се њихово пословање заснива несумњиво представља развојни потенцијал Србије, тако да у будућем периоду треба очекивати велики утицај бањског туризма на демографски раст и развој бањских места.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Ђурђевић, Б.С. (2006). Изазови депопулације. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 121, 1-17
- Ромелић, Ј. и Ђурчић, Н. (2001). *Туристичка географија Југославије*. Нови Сад: Природно-математички факултет – Департман за географију, туризам и хотелијерство
- *** (1965). Пол и старост: подаци по насељима. У *Попис становништва у 1961. години* (св. 11). Београд: Републички завод за статистику
- *** (1973). Пол и старост - Први део: подаци по насељима и општинама. У *Попис становништва и станова у 1971. години* (св. 8). Београд: Републички завод за статистику
- *** (1993). Пол и старост: подаци по насељима. У *Попис становништва и станова у 1991. години* (св. 4). Београд: Републички завод за статистику
- *** (2003). Пол и старост: подаци по насељима. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 2). Београд: Републички завод за статистику
- *** (2003). Активност и пол: подаци по насељима. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 5). Београд: Републички завод за статистику
- *** (2004). Упоредни преглед броја становника: подаци по насељима. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 9). Београд: Републички завод за статистику
- *** (1981-1991). *Статистички годишњак*. Документационе табеле ДЕМ-1 и ДЕМ-2. Београд: Републички завод за статистику
- *** (2002). *Статистички годишњак*. Београд: Републички завод за статистику
- *** (2003). *Статистички годишњак*. Београд: Републички завод за статистику
- *** (2004). *Статистички годишњак*. Београд: Републички завод за статистику
- *** (2004). Упоредни преглед домаћинства, станова: подаци по насељима. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години* (св. 10). Београд: Републички завод за статистику
- Council of Europe (2004). *Recent demographic developments in Europe, 2004* (CD). Council of Europe Publishing, Strasbourg

BRANISLAV ĐURĐEV
KRISTINA T. KOŠIĆ
ALEKSANDRA S. DRAGIN

S u m m a r y

DEMOGRAPHIC GROWTH AND DEVELOPMENT OF SPA PLACES IN SERBIA

Using data from population censuses and other statistical sources, the paper deals with the demographic growth and development of five most attractive spa places in Serbia.

The population ageing is very intensified in Serbia, and caused that more and more people strives to permanently settledown in spa places or at least to visit spas from time to time. All of that increases number of visitors and particularly number of inhabitants in spa places. So despite od evidence of population decrease in Serbia, spa places not only attract more guests, but they have more and more permanent residents. Increased number of permanent residents, particularly middle age one (population of working age) is a cause of slower rate of ageing.

Spa tourism is an important branch of tourism in Serbia, most of all because of quality and large number thermal springs, with various therapeutic characteristics. This branch of tourism is one of priorities in the tourism development, according to Strategy of tourism development in Serbia. Number of spas and water quality is an important development asset.